Transdisciplinarne raziskave identitet in kultur

Ključne besede: študiji spolov, literarna veda, kulturna zgodovina, digitalna humanistika, slovenska kultura, identitete, intersekcionalnost, analize razmerij moči

ERC področje: SH 5 Kulture in kulturna produkcija, podpodročje: SH 6 Preučevanje človeške preteklosti

I. VSEBINSKI NAČRT

Povzetek vsebine raziskovalnega programa

Transdisciplinarni raziskovalni program o identitetah in kulturah si prizadeva raziskati slovensko kulturo ter identiteto v širšem srednjeevropskem in balkanskem kontekstu, pri čemer izziva prevladujoče narative ter ponuja bolj vključujočo, primerjalno perspektivo. Uporablja kritičen in intersekcionalen pristop, ki obravnava, kako se identitete – razumljene kot fluidne ter oblikovane s praksami, vrednotami in socialnimi interakcijami – oblikujejo, spreminjajo ali izpodbijajo v zgodovinskih ter kulturnih kontekstih. Te identitete se preučujejo z vidika spola, spolnosti, etnične pripadnosti, razreda, hendikepiranosti, starosti, migracije in drugih družbenih kategorij, s posebnim poudarkom na izkušnjah marginaliziranih skupin, kot so ženske, etnične manjšine, LGBTQ+ osebe, osebe s hendikepiranostjo in socialno izključeni. Kultura se preučuje kot intelektualni in umetniški izraz, vključno z literaturo, filmom, mediji, ter kot vsakdanje skupnostne prakse, ki oblikujejo odnose med posamezniki in njihovim okoljem. Program pokriva ključna zgodovinska obdobja od razvoja sekularne kulture po letu 1848, prek moderne in medvojnega obdobja, socializma, do obdobja po tranziciji. Njegovi glavni cilji vključujejo razkrivanje sprememb v oblikovanju identitete ter vlogo kulture v družbenih spremembah, analizo razmerij moči v kulturnih izrazih ter identificiranje praks upora proti zatiranju.

Metodološko program temelji na literarnovednih pristopih (natančnem branju in orodjih digitalnih humanističnih ved, kot so stilometrija in besedilni korpusi, za raziskovanje kulturnih ter literarnih artefaktov) in kulturoloških ter zgodovinskih pristopih. Posveča se tudi raziskovanju delovanja čustev v slovenski literarni in kulturni produkciji. Izhaja iz postmoderne prostorske paradigme, ki poudarja odprtost, relacijskost ter zgodovinsko raznolikost. Vključuje participativne raziskovalne metode, vključno z občansko znanostjo, in ohranja močno povezavo s sodobnimi družbenimi gibanji, kot so feminizem, okoljevarstvo, anarhizem in dekolonialni aktivizem, ki vsi kritizirajo obstoječe politične, družbene ter kulturne strukture. Z mikrohistorično analizo posameznikov, skupnosti in dogodkov program osvetljuje širše družbene procese ter kulturne preobrazbe. Pomemben cilj raziskovalnega programa je razkriti prispevek marginaliziranih glasov, ponuditi novo razumevanje kulturne zgodovine in identitet ter ustvariti odprta, javno dostopna znanstvena dela, ki prek raznolikih in vključujočih analitičnih okvirov povezuje preteklost ter sedanjost. Z združevanjem študij spolov, literarnovednih pristopov, zgodovinopisja, medijskih študijev, digitalnih tehnologij in družbene kritike predlagani raziskovalni program ne le bogati akademski diskurz, temveč

prispeva tudi k širšemu javnemu razumevanju kulturne raznolikosti, zgodovinske kompleksnosti ter identitetne politike v Sloveniji in zunaj nje.

Short description

The transdisciplinary research programme on identities and cultures aims to explore Slovenian culture and identity in the broader Central European and Balkan context, challenging dominant narratives and offering a broader, comparative perspective. It utilises a critical and intersectional approach that examines how identities – understood as fluid and shaped by practises, values and social interactions – are formed, changed or contested in historical and cultural contexts. These identities are examined from the perspectives of gender, sexuality, ethnicity, class, disability, age, migration and other social categories, with a particular focus on the experiences of marginalised groups such as women, ethnic minorities, LGBTQ+ people, people with disabilities and the socially excluded. Culture is studied as intellectual and artistic expression, including literature, film and media, as well as everyday community practises that shape the relationships between individuals and their environment. The programme covers key historical periods, from the development of secular culture after 1848, through modernity and the interwar period, to socialism and the post-reunification period. Key objectives include uncovering changes in identity formation and the role of culture in social change, analysing power relations in cultural expressions and identifying practises of resistance to oppression.

Methodologically, the programme draws on literary approaches (close reading and digital humanities tools such as stylometry and text corpora to explore cultural and literary artefacts) as well as cultural- historical approaches. It also focuses on researching the role of emotions in Slovenian literary and cultural production. It draws on the postmodern spatial paradigm, which emphasises openness, relationality and historical diversity. It incorporates participatory research methods, including citizen science, and maintains close links to contemporary social movements such as feminism, environmentalism, anarchism and decolonial activism, all of which criticise existing political, social and cultural structures. Through the micro-historical analysis of individuals, communities and events, the programme sheds light on broader social processes and cultural transformations. A key aim of the research programme is to highlight the contribution of marginalised voices, offer a new understanding of cultural history and identity, and create open, publicly accessible scholarly work that connects past and present through diverse and inclusive frameworks of analysis. By combining gender studies, literary approaches, historiography, media studies, digital technologies and social criticism, the proposed research programme not only enriches academic discourse, but also contributes to a broader public understanding of cultural diversity, historical complexity and identity politics in Slovenia and beyond.

Teoretična izhodišča, raziskovalne vsebine in cilji

Izhodišče raziskav programske skupine je spoznanje, da novi raziskovalni pristopi, ki so se razvili v poljih literarne vede, kulturne zgodovine in kulturologije, omogočajo prelomne študije, ki doslej niso bile sistematično obravnavane, a so ključnega pomena za razumevanje

pojavov zunaj okvirov dominantnih kultur. Dosedanje raziskave članic in članov programske skupine so pokazale, da vključitev slovenske kulture v primerjalne študije postavlja pod vprašaj prepričanje, da je mogoče hegemone kulture razumeti kot reprezentativne za celoten širši prostor, v katerem nastajajo. V tem smislu se raziskave programske skupine ne osredinjajo le na kulturne artefakte (predvsem književnost in nove medije), temveč tudi na prepričanja, čustva, ideje ter vrednote.

Raziskovalni program izhaja iz spoznanja, da moramo slovensko kulturo raziskovati kot del srednjeevropskega kulturnega prostora. Slednjega razumemo kot prostor, ki temelji na živahni izmenjavi idej ter na pripadnosti določenim skupnim zgodovinskim dogodkom, podobnosti v družbenem in kulturnem razvoju, pri čemer upoštevamo dejstvo, da je obdobje od konca prve svetovne vojne do osamosvojitve Slovenije močno povezano tudi s področjem Balkana. Slovenski etnični prostor, ki ga razumemo kot prostor današnje Republike Slovenije in prostorov, na katerih živijo slovenske manjšine, je bil vselej križišče in stičišče različnih kultur, a je hkrati s konstituiranjem narodov postal tudi prostor napetosti, zato le primerjalni pristop omogoča poglobljeno in široko razumevanje fenomenov, ki jih ta prostor ustvarja. Za raziskovanje je zato potrebno v obzir vzeti sobivanje različnih kultur, a se hkrati fokusirati na specifike razvoja slovenske identitete in kulture skozi različna časovna obdobja, kar je podrobneje razloženo v vsebini programa.

Identitete razumemo kot sestav posameznikovega samorazumevanja in povezav s skupino, ki ji pripada; so dinamične in spreminjajoče se, saj se nenehno oblikujejo skozi prakse, vrednote in medosebno komunikacijo.

Pri raziskovanju upoštevamo tudi depriviligirane skupine, npr. ženske, manjšinske etnične skupine, LGBTQ+ osebe, posameznike s hendikepiranostmi, socialno in ekonomsko marginalizirane osebe in otroke.

Proučujemo vsakdanje prakse in rituale skozi intersekcijsko perspektivo, pri čemer upoštevamo družbene dimenzije, kot so spol, vera, spolna usmerjenost, »rasa«/etnična pripadnost, hendikepiranost, razred, starost, prostorski kontekst in migrantski položaj. Naše zanimanje obsega tudi širše konceptualne okvire, kot so moč, ideologija, intimnost, telo in čustva.

Kulturo razumemo v dvojnosti njene opredelitve: razumemo jo kot dela in geste, ki se v dani družbi izogibajo ekonomskim ali simbolnim nujnostim vsakdanjega življenja in so podvržena estetski ali intelektualni presoji, ter kot prakse, skozi katere kakršna koli skupnost deluje in razmišlja o svojih odnosih do sveta, do drugih ali do sebe. Sledeč prvemu pomenu raziskujemo, zgodovinsko umeščamo in opredeljujemo artefakte, pri čemer se fokusiramo predvsem na literarna dela, film ter nove medije, v drugem pomenu pa raziskujemo zgodovinsko prenašane vzorce pomenov, utelešene v simbolnih oblikah, s pomočjo katerih ljudje komunicirajo, ohranjajo in razvijajo svoje znanje o življenju ter odnos do njega in različne prakse ter reakcije nanje.

Vsebine:

V temporalnem smislu kot izhodišče raziskav razumemo naslednja obdobja: obdobje po letu 1848 kot konstitutivno za razvoj posvetne kulture; obdobje moderne kot obdobje, v katerem se zgodijo pomembne transformacije v razumevanju in konstituiranju spolnih identitet ter preobrat paradigme iz narodno-konstruktivne vloge kulture v umetniško; obdobje med začetkom in koncem svetovnih vojn kot obdobje modernizacije družbe ter soočanja s totalitarnimi režimi; obdobje socializma, v katerem se ponovno zgodi transformacija družbenih vlog. Posttranzicijsko dobo razumemo kot obdobje, v katerem se tudi kritično opredeljujemo in analiziramo sodobne fenomene ter prakse in jih preučujemo v historični perspektivi.

Pri vsebinah, ki jih raziskujemo na področju identitet, se naslanjamo na intersekcijski pristop in upoštevamo večplastne identitete – spol, spolna usmerjenost, etnična pripadnost, hendikepiranost, razred, starost, migracije itd. Raziskujemo, kako se posameznikove ali skupinske identitete oblikujejo, spreminjajo, utrjujejo ali izpodbijajo v določenem družbenem, kulturnem ter zgodovinskem kontekstu.

Vsebine, ki jih raziskujemo na področju kulture, zaobjemajo literaturo in njene različne žanre, umetnost, jezik, medije, vsakdanje prakse, kulturno dediščino in različne oblike simbolnega izražanja ter identitetne dinamike. V literarnih raziskavah med drugim raziskujemo koncept glasu kot učinka besedila, ki izhaja iz izražanja določene subjektivitete in s tem identitete.

Cilji

- Raziskati, kako se ključni koncepti, ki jih programska skupina obravnava, umeščajo v historična obdobja in kako se v njih odtiskujejo razmerja med nosilci moči ter njim podrejenimi.
- Razumeti in razkriti dejavnike, ki vplivajo na transformacije identitetnih pozicij.
- Razkriti prakse upiranja zoper zatiranje in omejevanje svobode v polju identitet ter kultur.
- Odkriti literarna sredstva v delih, ki obravnavajo teme, povezane z različnimi identitetami, z uporabo na eni strani natančnega branja kot poglobljenega pregleda izbranih študij primerov in na drugi strani metod digitalne analize besedil.
- Ponuditi vpoglede v povezave med identitetami, prostorom in narativnimi perspektivami v literaturi, filmu ter novih medijih z vidika prostorske paradigme.
- Preučevati dinamiko čustev v slovenski literaturi v primerjalnem kontekstu, analiziranje njihovega subjekta, objekta, posredovanja ter izražanja, pa tudi vidikov poetike in politike čustev.
- Implementirati pristope digitalne humanistike v raziskave programske skupine in razvijati elektronsko zbirko Pisma.
- Narediti vidne prispevke marginaliziranih skupin k razvoju slovenske kulture in družbe.

Predvidene osnovne raziskovalne metode

Osrednji vidik naših raziskav je kritičen, saj se osredotočamo na analitične pristope, ki preučujejo in izzivajo sisteme družbenih neenakosti, strukture moči, ideološke okvire, spolne ter seksualne norme in marginalizacijo.

Pri tem je ključen transdisciplinarni pristop, saj omogoča prepletanje znanosti in umetniških praks ter participativnega raziskovanja (občanska znanost), drugačen pogled in prestopanje omejitev, ki so karakteristične za monodisciplinarno raziskovanje.

Metodološko sledimo pluralizmu različnih pristopov, ki so se izoblikovali v literarni vedi, zgodovini in kulturologiji, pri čemer se še posebno močno naslanjamo tudi na digitalno humanistiko, ki v sodobnem raziskovalnem okolju zavzema vse pomembnejšo vlogo pri preučevanju književnosti in drugih kulturnih pojavov. Med ključnimi temami, s katerimi se ukvarjamo, so analize podatkov, računalniška stilometrija in spodbujanje odprtega dostopa do znanja preko digitalnih virov, zato dejavno sodelujemo pri ustvarjanju elektronskih zbirk podatkov ozirom besedil (SHE WROTE, ELTech). Še posebno pomembna je za RCH zbirka PISMA, ki jo je razvila projektna skupina v RCH. Trenutna zbirka PISMA vsebuje 2020 pisem iz obdobja med letoma 1878 in 1946. Uporabnikom omogoča prost dostop do intimne korespondence številnih posameznikov iz obdobja, ko so bila pisma pomembno komunikacijsko sredstvo. Za vključitev pisem v zbirko ni pomembno, tj. ali je pismo napisal navaden človek ali znana osebnost, temveč kako se pismo lahko uporabi za razumevanje osebnih izkušenj intimnih dogodkov v življenju posameznikov ter ključnih zgodovinskih trenutkov. Zbirka omogoča široko paleto kulturno-zgodovinskih raziskav in je prosto dostopna kot odprti podatkovni korpus za raziskave na področju digitalnih humanistike.

Naše raziskave temeljijo na prostorski paradigmi postmoderne humanistike, ki jo zaznamujejo odprtost, nedokončanost, relacijsko povezovanje, heterarhija in časovna večdimenzionalnost, ki jih povezujemo z digitalno humanistiko v smislu mapiranja ter vizualizacij prostorskih relacij.

Z različnimi humanističnimi pristopi raziskujemo tudi razvoj sodobnih družbenih gibanj, kot so okoljevarstvo, feminizem, anarhizem, dekolonialni aktivizem in druge pobude, ki izzivajo prevladujoče družbene, politične in kulturne strukture.

Izhajamo tudi iz koncepta utelešene zgodovine, ki zajema raziskovanje, kako je človeško telo oblikovalo in odražalo kulturno zgodovino: kako so ljudje razmišljali o telesu, kako so se gibali in kako so ravnali s svojim ter z drugimi telesi. Hkrati se osredotoča na to, kako so telesne prakse in predstave o telesu vplivale na politične, družbene, gospodarske in kulturne spremembe skozi čas. Poleg drugih zgodovinskih pristopov uporabljamo izhodišča mikrozgodovine, ki se osredotoča na podrobno preučevanje manjših enot, kot so posamezni dogodki, lokalne skupnosti, posamezniki ali naselja. Prek teh omejenih primerov mikrozgodovina raziskuje širša in kompleksnejša vprašanja, tesno pa je povezana tudi s področji socialne in kulturne zgodovine.

Pomen za razvoj znanosti

Raziskave, ki bodo izvedene v programu, bodo omogočile nova razumevanja družbenih fenomenov v slovenskem prostoru, saj se jim bomo približali s pristopi, ki so bili doslej uporabljeni v manjši meri in v okviru drugačnih raziskovalnih vprašanj. Raziskave bodo prinesle nova odkritja, ki bodo spremenila dosedanje vedenje o identitetah in kulturah v obravnavanem prostoru in v izbranih časovnih obdobjih. Primerjalna in intersekcionalna narava samega programa bo omogočila povezovanje z raziskavami drugih projektnih skupin, ki raziskovalne tematike preučujejo v drugih, a slovenskemu sorodnih kulturnih okoljih ter tako omogočila prenos znanj v druga okolja (tako akademska kot neakademska).

Pomen za družbenoekonomski in kulturni razvoj Slovenije

Identitete in kulture, ki so v nasprotju z dominantnimi, so vedno izpostavljene različnim poskusom podrejanja in omejevanja svobode. Nove ugotovitve programske skupine, ki bodo predstavljene širši javnosti na način dialoga, zato ponujajo izhodišča za razumevanje in refleksijo odnosov med dominantnimi in podrejenimi skupinami ter tako pomagajo ozaveščati o praksah podrejanja in izključevanja ter njihovih posledicah. S komuniciranjem svojih raziskovalnih ugotovitev v povezavi z literaturo in drugimi umetnostmi bo programska skupina prispevala k novemu razumevanju kulturnih pojavov in ponudila možnost za premislek o reviziji obstoječe situacije in s tem prispevala k bolj demokratični in vključujoči družbi.